

ZİLE’NİN GELENEKSEL KENT DOKUSU VE EVLERİ

THE HOUSES AND TEXTURE URBAN TRADITIONAL OF THE ZİLE

Öğr.Gör. Uğur DEMİRBAĞ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü,
Tokat/Türkiye

ÖZ

Zile, Orta Karadeniz Bölümü'nün illerinden Tokat'a bağlı bir ilçe merkezidir. Zile; yıllardan beri süregelen tarihi, bulunduğu konumundan dolayı zengin özelliklere sahip bir kenttir. Batıyı Anadolu'ya bağlayan önemli ulaşım aksları üzerinde bulunduğu sıralarda Zile'nin önemi daha da büyüktü. Ana ticaret akslarından olan İpek Yolu üzerinde bulunması, Zile'nin hem ekonomik hem toplumsal hem de siyasal açıdan kalkınmasını hızlandırmaktaydı. Bu durum hem ülke ve bölge içindeki yerine hem de buna bağlı olarak toplumsal ve ekonomik yapısına yansımıştır. Şehir, Zile Ovası'nın kuzeybatı bölümünde yer almaktadır. Antik Çağ'da "Zelitis" adıyla bilinen Zile ovası ve çevresi, 5000 yıldan bu yana 14 uygarlığa sahne olmuştur. Hitit, Frig, Pers, Pontus, Roma, Bizans ve Türkler zamanında üst üste iskân edilmiştir. Osmanlı döneminde Zile'nin büyük bir kısmı dışardan gelen isyancılar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Cumhuriyet döneminde Zile, daha çok güney, batı ve kuzeydoğu yönlerinde gelişme göstermiştir. Zile'de geleneksel konutlar genellikle Zile Kalesi'nin eteğinde toplanmıştır. Konutlar eğimin fazla olduğu yerlerde sıralanmıştır. Konutların planı genellikle iç ve orta sofalı olup dışa kapalıdır. Yapılar tek katlı olmakla birlikte iki ve üç katlı olan evler de bulunmaktadır. Konutlarda bezeme genellikle sofanın tavan kısmında karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında yer yer duvarlarda birtakım bitkisel ve geometrik süslemeler görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zile, Mimari, Konut, Süsleme, Teknik.

ABSTRACT

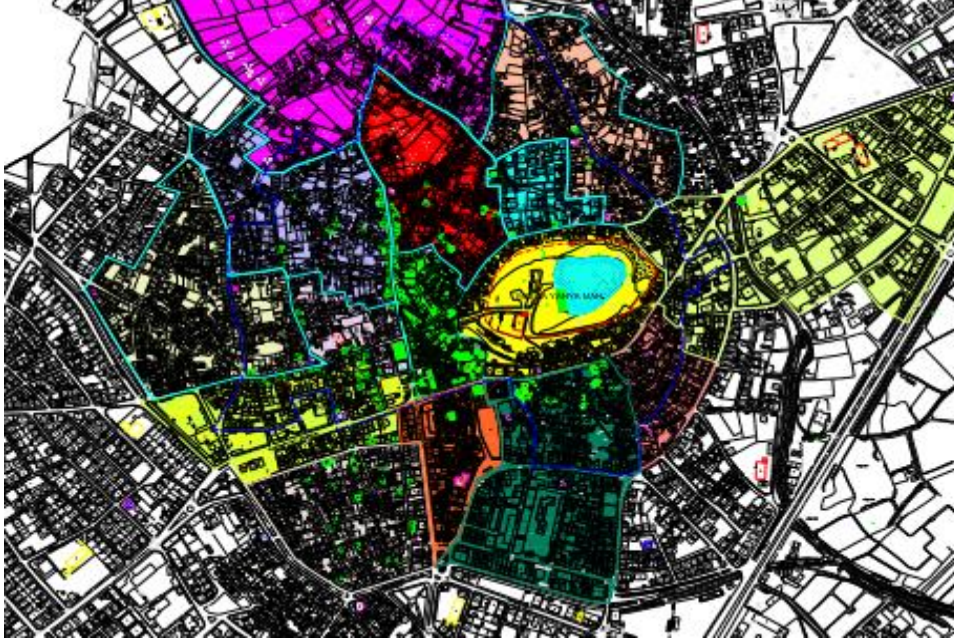
Zile is a central town of Tokat, which is a city located in the middle of The Black Sea area. With its years worth of lasting history, Zile is a town with rich features due to it's location. Zile's significance was even greater the time when it was located on the important transportation axes that connects the West with Anatolia. It's unique location on one of the main commercial axes: The Silk Road, has rapidly accelerated the development of Zile not just economically, but socially and politically as well. The rapid development of Zile has reflected to it's location in the area and the country, as well as to it's social and economic structures. The city is located in the Northwest area of Zile Ovası. Known in the ancient times as "Zelitis", Zile Ovası has witnessed 14 civilizations since 5000 years. The Hittites, Phrygians, Persians, Pontus, Romans, Byzantium and the Turks have inhabited it one after the other. During the Ottoman Period, the majority of Zile has been burned down by the outsiders. In the Republic era, Zile have developed mostly in Southren, Westren, and Northeastren areas. The traditional houses in Zile are usually gathered at the foot of Zile Kalesi. The houses are arranged where there are more slopes. The layout of the houses is self-enclosed and is generally inner and central sofal. The houses consist of one storey, as well as two and three storey houses. The ornaments in the house do generally appear before our eyes in the ceilings. There are geometric shapes and motifs resembling a slice of flower with its edges. Apart from that, there are some vegetal and geometrical ornamentations in the walls.

Key words: Zile, Architectural, Ornamentation, Technique.

1. GİRİŞ

Tokat'a bağlı ilçelerden biri olan Zile tarihsel süreç olarak uzun bir geçmişi vardır. İlk kuruluş yerinin yerleşim merkezinin ortasında yükselen Kale tepe olduğu görüşü hakimdir. Antik Çağ'da "Zelitis" adıyla bilinen Zile ovası ve çevresi, beş bin yıldan bu yana on dört uygarlığa sahne olmuştur. Hitit yerleşim merkezlerinden biri olan ve "Anziliya", "Zilâ" veya "Zelâ" adlarıyla bilinen eski sit alanının bugünkü kalede olduğu kesindir (Özçağlar, 1995). Zile Kalesi; Hitit, Frig, Pers, Pontus, Bizans ve Türkler zamanında üst üste iskân edilmiştir. 1397 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu dönemden sonra evler zamanla kale eteklerinde ve ovada yer almışlardır. Cumhuriyet döneminde Zile güney, batı ve kuzeydoğu yönlerinde gelişme göstermiştir.

Zile kent dokusunu genel olarak eski ve yeni olmak üzere ikiye ayırırız. Geleneksel yapıların bulunduğu eski kentin dokusunu Selçuklu, Osmanlı, Beylikler ve Cumhuriyet dönemlerine ait anıtsal yapıları kapsamaktadır. Eski kentsel dokuyu Alacamescitbala, Alacamescitzir, Alikadı, Camikebir, Cedit, Dutlupınar, Hacı Mehmet, Kahya, Kislik, Minare-i Kebir, Sakiler, Şeyhkolü, Molla Yahya, Orta ve Zincirliülya mahalleleri oluşturur. (Harita.1) Yeni kentsel doku ise batı yönünde kendini göstermektedir. Yunus Emre, Şeyhali, Bahçelievler, Dinçerler, Nakkaş, Minare-i Sağır, Zincirliülya mahalleleri yeni kentsel dokuyu oluşturur (Şekil 1).

Şekil 1. Eski kent dokusundaki mahalleler

1980'li yıllarda betonarme binaların yapılmaya başlaması kentin batı yönünde yapılaşmaya açılan yeni alanlara doğru iç göç yaşanmıştır. Bu zaman diliminde geleneksel konutların yıkılmadan, yeni yerleşim alanlarının kentin dışında oluşturulması, geleneksel kent ve sokak dokusunun kendiliğinden korunarak günümüze gelmiştir (Şekil 2). Geleneksel yerleşimde yaklaşık 3000 adet geleneksel yöntemlerle inşa edilmiş yapı bulunmaktadır (Şekil 3). Bu yapıların yaklaşık 200 adeti koruma altına alınarak tescillenmiştir (Seçkin, 2010).

Şekil 2. Özden Sokak

Şekil 3. Kayacıklı Sokak

2. ZİLE’NİN GELENEKSEL KENT DOKUSU VE EVLERİ

Sarioğlu Konağı

Tokat İli, Zile İlçesi, Camiikebir Mahallesi, Amasya Caddesi’nde, Zile Belediyesi adına kayıtlı olan binanın üzerinde yer aldığı arsa “L” şeklindedir. Yapı kuzeyde Vanlı Sokak’a, doğuda ise Amasya Caddesine cephe vermektedir. Bina iki katlıdır.

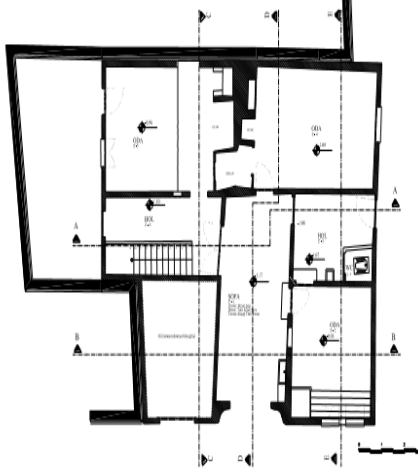

Şekil 4. Sarioğlu Konağı Genel Görünüm

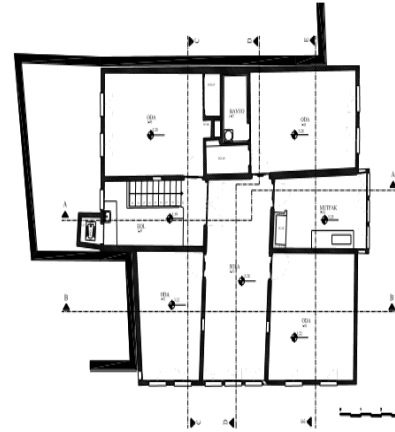

Şekil 5. Vaziyet Planı

Yapı iç sofalı plan tipine sahiptir. Zemin kat kodu sokakla aynı hizada olan binaya giriş, doğu yönündeki Amasya Caddesi’ndendir. Giriş kapısı hayat önündeki girintiye yerleştirilmiştir ve doğu batı doğrultusunda yerleştirilen hayata açılmaktadır. Çift kanatlı giriş kapısı demirdir. Kapı kenarları kesme taştan söveler ile çevrelenerek cephede dikkat çekicidir (Seçkin, 2008). Zemin kattaki odalarda ocaklar bulunmaktadır. Ocakların her iki tarafında da gömme dolaplar bulunur. Üst kat planı alt kat planının tekrarı gibidir.

Şekil 6. Zemin Kat Planı

Şekil 7. Birinci Kat Planı

Odalarda ahşap pencereler bulunmaktadır. Bina cepheleri, ahşap kapı, ahşap pencereler, yatayda katları ayıran ahşap kat silmeleri, düşeyde köşe ve ara pervazlar ve geniş saçaklı kırma çatı ile tanımlanabilmektedir (Şekil 8). Cephelerde göze çarpan ayrıntılardan biriside, çıkma altlarını zemin kat duvar yüzeyi ile birleştirip kapatan ve her iki cephede de boydan boya uzayan, “C” ve “S” kıvrımlı ahşap çıtaltı, geniş bağdadi silmedir. Doğuya bakan giriş cephesi üç bölüme ayrılmıştır. Zemin katta cephenin ortasında giriş kapısı ve kapı genişliğinde yatay olarak yerleştirilmiş üst pencere bulunmaktadır. Giriş kapısının sol tarafında ahşap kapı, sağ tarafına ise döğme demir korkuluklu iki adet pencere bulunmaktadır. Çıkmalı olarak inşa edilmiş üst katta, cephede yedi adet pencere bulunmaktadır. Geleneksel evlerdeki çıkma sistemlerini inceleyen Mesut Evren, bazı durumlarda bu çıkmaların duvarların önünde duran desteklere bindiğini, zemin katın çok basık olduğu durumlarda da, payandaların doğrudan zeminden yükseltildiğini saptamıştır (Evren, 1959). Cephe ahşap saçakla sonlandırılmıştır.

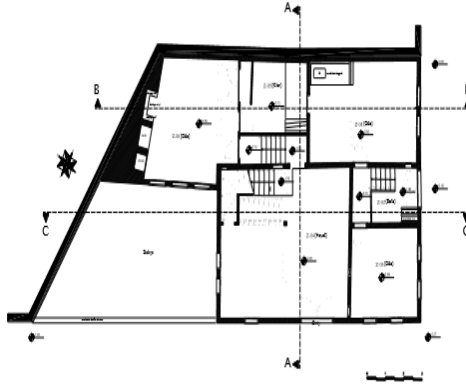

Şekil 8. Pencere

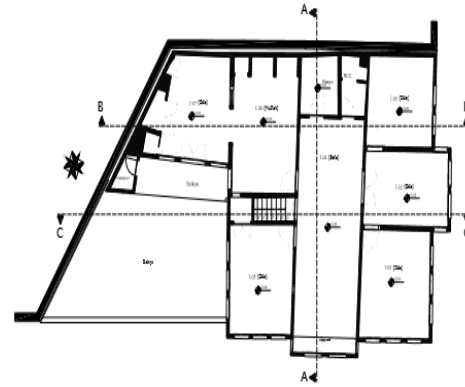
Yapı kerpiç dolgulu olup ahşap karkas tekniğinde inşa edilmiştir. Doğan Kuban yapım tekniğini bölgelere göre farklılık gösterdiğini belirtir (Kuban, 1975). İç ve dış duvar kaplamaları kerpiç üzeri kireç sıvalıdır. Çatı alaturka kiremit kaplıdır. Konut değişik dönemlerde çeşitli müdahalelere uğramış ve günümüze ulaşmıştır.

Gaydaroğlu Konağı

Tokat İli, Zile İlçesi, Cedit Mahallesi ve Alacalı Caddesi'nde yer almaktadır. Konak bodrum, zemin ve bir kattan oluşmaktadır. Yapının güney ve doğu cepheleri bitişik şekilde yapılmıştır. Kuzey ve batı cepheleri ise yola bakmaktadır.

Şekil 9. Zemin Kat Planı

Şekil 10. Birinci Kat Planı

Yapı iç sofa plan tipindedir (Şekil 9, 10). Giriş kapısı cepheyi tam ortalayacak şekilde yapılmıştır. Zemin katın yapısal kuruluşu ve mekânsal düzeni, onu yaşama ve oturma etkinliklerinin yer aldığı üst katlardan koparttığı gibi, açık avluyu da ev altına rastlayan üstü örtülü uzantısı konumunda tutar (Dallaway, 1797). Zemin ve birinci kat cepheleri çok pencere olarak tasarlanmıştır. Geleneksel konut mimarisinde görülen üst kat çıkması bu örnekte de görülmektedir. Bina cepheleri ahşap kapı, ahşap pencereler, çıkmalardaki kemerler pencereler, yatayda katları ayıran ahşap kat silmeleri, düşeyde köşe pervazlar ve geniş saçaklı kırma çatılarla tamamlanmıştır.

Şekil 11. Gaydaroğlu Konağı

Şekil 12. Diğer Görünüm

Yapının taşıyıcı sistemi ahşap karkas arası kerpiç dolguludur (Eldem, 1968). Bodrum katı moloz taşlarla örülmüştür. Taşıyıcı ahşap direkler üstüne yatay olarak atılan ahşap kirişler üzerinde kurulan çatma sistemiyle inşa edilmiştir. İç ve dış duvar kaplamaları kerpiç sıva üzeri kireç sıvalıdır. Çatı alaturka kiremit kaplıdır. Yapı günümüzde restore edilerek butik otel olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

Şekil 13. Bahçeden Görünüş

Şekil 14. Pencereler

Naci Giray Konağı

Konut, Zile ilçesi Alparslan Türkeş Bulvarı'nda yer almaktadır. Yapı eğimsiz düz bir arazide bulunur. İç sofalı plan tipinde olup iki katlı olarak yapılmıştır. Üst örtü içten ahşap kaplamalı düz olup dıştan dört yöne eğimli kiremit örtülü kırma çatıdır. İç mekan oldukça sadedir. Konutun taşıyıcıları, kapı ve pencereleri ahşaptan yapılmıştır. Ahşap karkas arası kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir. Oda tavanlarında geometrik şekilde yapılmış motifler bulunmaktadır. Yapının günümüzde restorasyonu yapılmaktadır.

Şekil 15. Genel Görünüm

Şekil 16. Bahçeden Görünüş

Şekil 17. Giriş Bölümü

Şekil 18. Odalar

Şekil 19. Kapılar

Şekil 20. Ocak Bölümü

İbişoğlu Konağı

Konak, Tokat İli, Zile ilçesinin Amasya Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yapı dışa kapalı ve iç sofalı bir plana sahiptir. Evin güney cephesi Amasya Caddesine, kuzey cephesi bahçeye açılmaktadır. Doğu ve batı cephesi diğer evlerle bitişik şekilde yapılmıştır. İki katlı olmakla birlikte üst katlar dışa taşkın şekilde yapılmıştır.

Şekil 21. İbişoğlu Konağı Genel Görünüm

Şekil 22. Diğer Görünüm

Yapının cepheleri ahşap kapı, ahşap pencereler, çıkmalardaki pencereler, yatayda katları ayıran ahşap kat silmeleri ve geniş saçaklı kırma çatılarla sonlandırılmıştır.

Şekil 23. İç Mekan

Şekil 24. Oda Tavanı

Yapı ahşap karkas arası kerpiç dolguludur. Taşıyıcı ahşap direkler üstüne yatay olarak atılan ahşap kirişler üzerinde kurulan çatma sistemiyle inşa edilmiştir. İç ve dış duvar kaplamaları kerpiç sıva üzeri kireç sıvalıdır. Değişmeden kuşaktan kuşağa aktarılan temel yapım ilkeleri, yerleşmede doku bütünlüğünü sağlamaktadır (Hersek, 2000). Çatı dört yöne eğimli dıştan alaturka kiremit kaplıdır. Yapının günümüzde restorasyonu devam etmektedir.

Emine Bayır Evi

Konut, Amasya Caddesi üzerinde bulunmakla birlikte İbişoğlu Konağının sağ tarafında yer almaktadır. Yapı dışa kapalı ve iç sofalı bir plan tipindedir. Sofanın sınıflamanın asal ögesi olduğu bakış açısı S. Hakkı Eldem tarafından 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya konulmuştur. Türk Evi'nin tanımlanmasını amaçlayan bu görüş, geleneksel konut biriminin yalnızca ana yapısı olan "Ev" ile ilgilenmektedir (Asatekin, 1994). Bu ölçütler üzerinden bakıldığında Anadolu kırsal mimarlığının

gösterişten uzak, yalın, insani boyutlarda ve işlevsel olduğu dikkati çeker (Sözen, 1992). İki katlı olmakla birlikte giriş kısmı alt katı tam ortalayacak şekilde bölümden sağlanmıştır. Alt katın sol kısmında iki, sağ kısmında bir oda mevcuttur. Üst katta da alt katın aynı plan tipolojisi devam etmektedir. Üst katın sofanın iki yanında ikişer oda bulunmaktadır. Üst örtü içten ahşap kaplı düz olup, dıştan ise dört yöne eğimli kiremit örtülü kırma çatıdır.

Şekil 25. Emine Bayır Evi Genel Görünüm

Şekil 26. Emine Bayır Evi İç Mekan

İç mekan oldukça sade olarak yapılmıştır. Günümüze orijinal olarak gelen bölüm ocak, dolap ve raflardır. Konutun kapı, pencere, kat silmeleri ve köşe pervazları ahşaptan yapılmıştır. Yapı ahşap karkas arası kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir. Bu dolgunun üzeri bazen kerpiç bazen de kireç ile sıvanmıştır. Günümüzde yapının restorasyonu devam etmektedir.

Şekil 27. Emine Bayır Evi Ocak ve Raflar

Şekil 28. Emine Bayır Evi Odalar

Ali Eryılmaz Evi

Yapı, Zile ilçesi, Amasya caddesi üzerinde bulunmaktadır. Dışa kapalı ve iç sofalı plan tipindedir. Konut, iki katlı olup üstten içten ahşap kaplamalı düz, dıştan ise dört yöne eğimli kiremit örtülü kırma çatıdır. Üst kat dışa çıkıntılı olarak yapılmıştır.

Şekil 29. Ali Eryılmaz Evi Görünümü

Şekil 30. Giriş Kısmı

Şekil 31. Odalar

Şekil 32. Ocak ve Dolaplar

Şekil 33. Mutfak Bölümü

Şekil 34. Merdivenler

3. SONUÇ

Zile'nin yerleşimindeki yapılar, sosyal ve ekonomik değerler nedeniyle terk edilmiş, yeni oluşturulan imar alanlarında kent içerisindeki yeni yapılan konutlara göçler yaşanmıştır. Eski dokunun yıkılmadan, şehrin batısında yeni imar alanlarının açılması ve şehrin bu yöne doğru kayması, geleneksel dokudaki binaların yıkılmadan günümüze ulaşmasını sağlamış, özgün sokak dokuları, mahalle boyutuna varacak düzeyde kendi kendisine korunmuştur. Kentin batı kısmında konutlar için ayrı bir alan planlanmış ve kat yükseklikleri 5-7 olarak belirlenmiştir. Günümüzde batı yönünde imar planı sınırları içerisinde kalan kısımda yapılaşma tamamlanmış, kuzey batı yönüne doğru yapılanma devam etmektedir.

Zile'de evler genellikle iki ve üç katlı olarak yapılmakta; katın biri bölme denilen kışlık asma katlardır. Eski binaların tavanları oymalı ve boyalıdır. Odaların ve sofaların tabanları ahşaptır. Evler genel olarak duvarlarla çevrili bir avlu veya bahçe içindedir. Duvarları ahşap ve kerpiçten geçmeli olarak yapılmıştır. Ancak özellikle ana cadde ve sokaklara bakan evler bitişik nizamda yapılmış olup bahçeleri arka taraftadır.

Eski evlerde genelde taşlık, sedir ve kışlık bölme bulunurdu. Evlerin kapılarında tokmaklar veya şakşaklar bulunurdu. Tokmak veya şakşak çalınca ev sahibi aşağı inmeden kapıya bağladığı ipi yukarıdan çekerek açardı. Kapılara anahtardan başka çit yaptırılır, anahtarlarla kilitlemeyen durumlarda kapı çit ile açılırdı.

KAYNAKÇA

- Asatekin, G. (1993). "Tarihsel Çevre Korumanın Kuramsal Çerçevesi", Tarihsel Çevre ve Sorunları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Çevre Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- Asatekin, G. (1994). "Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile – Konut Karşılıklı İlişkilerin Rolü", Kent, Planlama, Politika, Sanat Tarık Okyay Anısına Yazılar, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Dallaway, James. (1797). Constantinople Ancient and Modern, London.
- Eldem, S. H. (1968). Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Pulhan Yayınevi, İstanbul.
- Evren, M. (1959). Türk Evinde Çıkma, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Gabriel, A. (1940). "Voyages Archeologiques dans la Turquie Orientale, Paris.
- Hersek, C. M. (2000). Safranbolu Yörük Köyü, Geleneksel Yaşam Biçimi ve Evleri, Ankara.
- Kuban, D. (1975). Türk Evi Geleneği Üzerine Gözlemler, Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul.
- Özçağlar, A. (1995). Zile'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı :3, s.220.
- Seçkin, A. (2010). Tokat – Zile'de Geleneksel Evlerden Örnekler Koruma Sorunları ve Öneriler, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Seçkin, S. (2008). Taraklı'da Osmanlı Dönemi Yapılaşması, MSGSÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul.
- Sözen, M. & Eruzun, C. (1992). Anadolu'da Ev ve İnsan, Emlak Bankası Yayınları, İstanbul.